

Életének alfája és ómegája

Vajda Gábor emlékezete

Vajda Gábor alkotó- és életenergiájának teljében volt, amikor 1982-ben házassága révén Nagybecskerekre érkezett. A „*neves polihisztor, irodalomtörténész, kritikus és esztéta*” a Béga-parti városban is megállás nélkül dolgozott, hisz munkája volt számára a legfontosabb. De megingathatatlan elszántsággal járta nálunk is a maga útját, ahol már a kezdetektől fogva kevés követőre lelt. Vajda kristálytisztán látta, tudta, mit kell tennie, és a sorozatos megpróbáltatások ellenére sem adta föl, sőt mindent alávetett előre meghatározott céljainak.

Nagybecskerek szerény művelődési életét is szerette volna fellendíteni. Mi először ezen a jobbító szándékú úton találkoztunk. Egyazon hit táplált bennünket: pezsgő kulturális életre érdemesült Bánság legnagyobb városa, melyet akkor még a szórványsorsnak csak lappangó betegségei támadtak meg. Tervbe vette, hogy a Béga-parti város és környékének homályba vesző nagyjait, mint pl. Fülep Lajos (1885–1970) művészetfilozófust a múlt homályából a figyelem középpontjába helyezi, és az irodalmi jelenünket közel hozza a felnőttekhez, fiatalokhoz. De teret nem kapott. A helyi magyar művelődési élet valós megönjelőlt vezetői nem nyújtottak neki erre lehetőséget.

A tudós ember törekvései sorra zátonyra futottak, de Gábor soha és sehol sem adta fel könnyen. Megkezdte küzdelmét, mert elképzelései mellett hosszú távú tervei is voltak.

Néhány éven belül egyértelművé vált, hogy a helyi magyar művelődési élet fejlődési irányát, ütemét megszabó kommunista és köpönyegforgató „őrei” végképp megghiúsították törekvéseit. Ezután minden erejét, idejét irodalmi munkájának szentelte. Ez volt élete alfája és ómegája.

Vajda Gábor karakán ember és alkotó volt. Rengeteget dolgozott. Kéziratai gyűltek, de nagyon nehéz volt megjelentetni könyveit, mert *harmadik*

utas volt, semmilyen csoportosuláshoz sem tartozott. Munkájában ez nem okozott megtorpanást. A semmittevés ismeretlen volt számára.

Magas elvárásai voltak másokkal, de önmagával szemben is. A munkájában nem ismert tréfát. Szigorú időbeosztással élt. Délelőtt írt. Amikor szünetet tartott, akkor tornázott. Leggyakrabban kézen állva frissítette föl magát. Édesapja ezt látva, aggódva figyelmeztette: „Fejedbe megy a vér, fiam!” „Ezt is akarom, édesapám, ezt is akarom” – felelte. Városunkban rendszeresen járt az uszodába, ami fizikai erőnlétének fenntartása mellett a munkatempója növelésének szolgálatában is állt.

Délután is dolgozott. Lényegében olvasott. Egyszerre két-három könyvet. A kutatómunka is az élete részét képezte, mert nagyobb lélegzetű könyveket akart írni.

A közszereplés hiányát írással, keményen betartott napi penzumokkal helyettesítette.

Nagybecskereki éve alatt a nyarakat Hvaron töltötte. Szeretett kempingezni. Felesége, Mária mellett nélkülözhetetlen társai a könyvek voltak, meg az írógépe. A sziget mikroklímájának, az ott fújdogáló kellemes mediterrán szélnek köszönhetően ott eredményesebben tudott alkotni. És ez volt számára a lényeg.

Évente háromszor-négyszer ment Budapestre. Onnan mindig sok könyvvel tért haza, ami természetes, hisz mindig és mindenhol könyvek vették körül.

Példaképe több volt. Szerette a nyugatosokat. Szerette Márait, amikor még idegennek számított, és Bálint György író, újságíró, kritikust, műfordítót, munkaszolgálatos áldozatot, aki „*a humanizmus, a polgári és demokratikus értékek egyik legjelentősebb őrzője és képviselője, a publicisztika kiemelkedő alkotója a két világháború közti magyar irodalomban*”.

Az 1980-as években Vajda dédelgetett álma volt a délvidéki magyar irodalom történetét megírni és megjelentetni. „Nagybecskereki korszakából” ez és sok minden más is, sajnos, kimaradt.

A művelődés meg az irodalom világán kívül mindennapjaink még egy szférájában hozott össze bennünket a sors: a túlélésben. Mert Vajdát, a polihisztort, éles eszű alkotót, a kultúrpolitika kíméletlen kritikáját és a családját sem kerülte el a '80-as évek mindennapjainak nyúge: a pénztelenség. A pénztelenség nyúge szakadt az én nyakamba is, amikor 1984-től gyermekemre egyedül kellett gondot viselnem. Tanári fizetésem bizony folyamatosan és többszörösen kevésnek bizonyult. Publikációimért jelentéktelen tiszteletdíj járt. A korrepetálás is alig hozott valamit a konyhára. Nyugdíjas édesanyám erején felül segített bennünket, de ez csak napi szinten volt elegendő. Így kerültem egy számomra új „világba”. Először egy barátnő, majd kollégák rábeszélésére kezdtem „sverckommerssel” foglalkozni. Errefelé mi csak így neveztük finoman a csencselést.

Vajdáék is romániai utazásaikkal igyekeztek enyhíteni anyagi helyzetükön. Felesége, Mária, a kolléganőm és barátnőm hívására utazásaikon társultam hozzájuk. Most már hol mosolyogva, hol könnyezve idézem fel azokat az eseményeket, de akkor azok számomra kemény megpróbáltatások voltak. Gábor másképpen viszonyult a helyzethez. Életében a kezdet kezdetétől mindez az üdítő változatosságot, kalandtúrát jelentette, lett légyen az temesvári, aradi, nagyszentmiklósi, lugosi, facsádi vagy épp dévai út.

I.

Minden ilyen romániai „kiruccanás” változottsága dacára azért alaposan ki is merített bennünket. 24 órába kellett beleférnie a határon való macerás átjutásnak, áruértékesítésnek, bevásárlásnak. Gyakran megtörtént, hogy pl. pulóvert, cipőt, kabátot szerettünk volna venni, de nem volt. Így terven kívül vásároltunk már étkezésletet, kuktát, kempingágyat, fazekakat, tányérokat, világító földgömböt...

Épp egy ilyen félig sikerült utunkon a pogyásztérbe már nem fért be a cucc, ezért kellett a hátsó ülésen osztoznom a holmival. A kukta minden kátyúnál jól oldalba bökött. Világítás sehol, így szinte minden kátyúba belementünk, a bordáim meg már lassan végveszélybe kerültek.

Akkor jöttem rá, hogy a sötétség is fokozható, amikor egy erdőhöz értünk. Gábor hirtelen ráta-posott a fékre, mert a fák közül váratlanul elébünk lépett egy férfi.

– Egy stoppos – szólta Gábor megértően.

– Nehogy felvedd! – mondtuk riadtan Marikával.

De Gábor együttértett a szorult helyzetben lévő emberrel. Hiába rémüldöztem.

– Elvisszük Zsombolyáig – magyarázta.

– De hová ül? Itt nincs hely! – mondtam volna Gábornak meg a gyanús stoppos alaknak, de rám sem hederítettek.

Valahogy bepréselte magát a férfi. Azonnal rápakoltam a döfös kuktát, néhány lábast, fazekat. Közénk tettem a tányérokat. Ha közeledne, a porcelán török!

Érdekes, a stoppos semmi jelét sem adta annak, hogy neheztelne rám. Épp azon kezdtem ügyködni, hogy még valamit rápakolok, amikor máris Zsombolyára értünk.

A férfi kiszállt, mosolyogva megköszönte Gábor szívességét. Még rám is kedvesen nézett. Leszögeztem, fakír lehet az illető, ha a kukta sem zavarta.

Két óra múlva kiderült, hogy nem fakír. Vámos. Kiállította a kocsinkat a sorból. Az útleveleinket elvette. Bántam én már akkor a nagy átpakolásomat.

A mellettünk lévő kocsisor lassan haladt, mi álltunk. Álltunk. Álltunk. Gábornak megvolt rólam a véleménye, nekem is önmagamról. Szántambántam mindent.

Marcona arccal jött a stoppos fakírunk. Átadta az útleveleket. Intett, mehetünk.

Először léptük át idegtépő vámosmustra nélkül a határt.

II.

Arra már nem emlékszem, mikor mentünk először a lugosi piacra, mely sokkal biztonságosabbnak bizonyult a temesvárinál, ahol a rendőrség, ha meglátott, simán elkobozta az árut.

Egy alkalommal Lugoson órák hosszat hol közelebről, hol távolabbról méricskélte bennünket egy idősebb ember. Nem érdekelte őt a táskák tartalma. Minket nézett. Az eladásra összpontosítva figyelmünket nem tulajdonítottunk túl nagy jelentőséget annak, hogy kitartóan bámul bennünket valaki.

Dolgunk végeztével indultunk az autó felé, amikor megállította Gábort. A bácsiból dőlt a szó, míg Gábor csak bólogatott. Barátnőmmel fáradtak voltunk, untuk is nagyon. Aztán váratlanul a két férfi hevesen kezét rázott. Elhagytuk a városkát, mire Gábor megszólalt: következő alkalommal hozzájuk visszük az árut. A felesége azonnal kifizeti, sőt náluk aludhatunk is, és így eljuthatunk majd Dévára.

– Ellenszolgáltatás nélküli ez a nagylelkűség?
– faggattam.

– Majdnem.

– Mi az, hogy majdnem?

– Az idős ember lányának meg vejének sikerült átszökniük hozzánk a zöldhatáron. Iratok nélkül menekültek, hogy ha elfognák őket, névtelenek maradjanak. Csak így tudják megóvni a bántódástól az otthon maradt gyermekeiket, szüleiket. A belgrádi befogadó központban vannak. Tovább szeretnének menni, de ahhoz kellene az okmányaik. Az idős ember arra kért, hozzuk át a papírjaikat, s küldjük el nekik. Elvállaltam.

Némán hallgattuk Gábort. Akkor szembesültünk testközelből az ottani borzalmas valósággal.

Egy hónap sem múlt el, s mi hárman ismét Romániába indultunk. Most már nemcsak értékesítésre váró árut vittünk, hanem az idős embertől kapott lakcímet és utasításokat is.

Mivel a román törvények akkor tiltották, hogy magánházaiban a rendőrségen tett előzetes bejelentés nélkül idegen megforduljon, távol a városkától vártuk be a sötétséget. A település első házaihoz érve Gábor kikapcsolta a gépkocsi motorját. Az éj leple alatt az autót szótlanul tolva keresgeltük az ismeretlen utcát és annak lényegében ismeretlen lakóit. „Megérkeztünk” – súgta Gábor. Kopogtatni sem kellett. Virrasztva vártak bennünket. A szebb napokat is látott polgári ház nagy kapuja csendben nyílt ki. Mi erőnk fogytán már zihálva toltuk be a kocsit.

Az idős nő könnyek között fogadott bennünket. A konyhában egy gyengén világító izzó ár-

nyékokat vetett ránk és körénk. Valószínűtlen volt ott és akkor minden. Amit a házaspár mesélt nekünk, az meg torokszorító.

Pirkadat előtt vettünk búcsút a háziaktól. Ahogy jöttünk, úgy mentünk is. A városka utolsó utcájáig toltuk az autót.

Az iratok felől csak Zsombolya közelében kezdtünk érdeklődni. Gábor határozottan kijelentette:

– Elhoztam mindent. Jó helyen vannak. Hogy hol? Ha megmondom, akaratlanul is odanéztek, a vámos pedig átkutatja az autót, és meg is találja őket. Abból pedig nagy baja lenne mindenkinek.

Gábor a család elmenekült tagjaival is fenn tartotta a kapcsolatot, de erről alig beszélt.

Mi bő egy év elteltével látogattuk meg ismét az idős házaspárt. Nagyon boldogok voltak. Már az unokáik is Európa egyik jóléti országában élnek, s ezért a család legidősebb tagja, a dédmama ragaszkodott ahhoz, hogy hálája jeléül megvendégeljen bennünket. Nekik sincs mit enniük, szabadkoztunk. Eredménytelenül. Mennünk kellett a dédihez. A koromsötét éjszakában gyalogszerrel indultunk útnak. Nem egyik utcából mentünk a másikba. Ó, nem! Mert ott megláthatnak. A kertek alatt, veteményeseken, gyümölcsösökön keresztül néma csendben kellett megtennünk a távot. A dédmama konyhájában, ahol a régi szenes tűzhely ontotta a barátságos meleget, még a mosolygó rokonság is várt bennünket, meg az idős asszony saját kezűleg sültött nagy-nagy dobostortája. „A szomszédoktól kaptam a hozzávalót” – súgta.

Az általános nincstelenség világában azt is megosztották velünk, amijük lényegében nem is volt.

Vajda Gábor körül Nagybecskerekken elfogy a levegő. Majd a további alkotásra serkentő genius locit ismét Bácskában lelta meg. Palicsra költözik. Oda, ahol kedvenc írója, Csáth Géza fürdőorvosként dolgozott.

1994 nyarán Szabadkán vagyok fiammal, Szűts Zoltánnal, aki akkor még a kecskeméti piarista gimnázium diákja. Középiskolás tanítványaim is velem vannak. Akkor a lehető legjobb

helyen tartózkodtunk. Vajda Gábor ismét gazdagította a délvidéki művelődési életet, mégpedig a Kosztolányi-tábor létrehozásával, vezetésével. Gyökereink, nemzeti létünk kristálytisztá forrásából merítettek, s adtak a tábor részvevőinek egy életre szóló útravalót a neves előadók, mint pl. Czine Mihály, Csoóri Sándor, Pomogáts Béla, Cs. Simon István, Kiss Gy. Csaba, Papp Gábor, Szokolczay Lajos, Tökéczki László...

Vajda Gábornak, ha szerencsésebb történelmi időszakban született volna, egészen másképpen alakult volna az élete, munkássága, melynek középpontjába kerültek volna kedvencei: a nyugatosok. De a Délvidék minden szegletéig eljutó balkáni szelekkel s az utóhatásokkal Vajda birokra kelt mindig és mindenhol. A nemzeti érdekeket helyezte előtérbe, pedig tudta, ez karrierjének kerékkötője lesz.

Míg a visszaemlékezésem folyamatában egymás mellé kerülnek a megvalósult és a körülmények által megghiúsított tervek, két szintéren kószálnak gondolataim. Nem Nagybecskereken vagyok, és nem is Szabadkán, hanem Vajda Gábor palicsi házának gyümölcsösében és a több száz kilométerre lévő Niklán. A berzsényi kúria méhesében, ahol 2014-ben az augusztusi hőség dacára meggyőződésem volt, hogy ott kell maradnom, és megállás nélkül írnom az öreg somfák árnyékában.

Ilyesmit érezhetett Berzsényi Dániel is, amikor vállalta a remeteséget, és úgy érzem, ez munkálkodhatott Vajda Gáborban is, aki annak ellenére, hogy voltak barátai, munkatársai, tisztelői, valamiképp a XX. század végének és a XXI. század elejének délvidéki remetéje volt.

A bárány menyegzője